

LAUDEROVA MŠ, ZŠ A GYMNÁZIUM PŘI ŽIDOVSKÉ OBCI V PRAZE

Alenka Lewise Carrolla, Jana Švankmajera a Tima Burtona

Valerie Rosa Hetzendorfová
Vedoucí práce: Mgr. Peer Friedman
2015/2016
5.O

Abstrakt

Tato seminární práce se zabývá osobností literární postavy Alenky z knihy Lewise Carrolla *Alenka v kraji divů* (1865) v porovnání se svými protějšky v dílech *Něco z Alenky* (film Jana Švankmajera, 1988) a *Alenka v říši divů* (film Tima Burtona, 2010). Jádrem této seminární práce je rozbor osobnosti Alenky v těchto třech dílech, založen na jejím chování a jednání. V rozboru jsou analyzovány povahové rysy Alenky, a to zejména její svéhlavost a bystrost, patrné v Carrollově knize. Dále se zabývá prostředím, ve kterém se Alenka pohybuje a tím, jak ji toto prostředí ovlivňuje.

Klíčová slova: Lewis Carroll, Jan Švankmajer, Tim Burton, Alenka v říši divů

Obsah

Abstrakt.....	1
Úvod.....	3
1. Alice Liddell, předobraz literární Alenky	4
2. Alenka Lewise Carrollova	5
2.1. Lewis Carroll	5
2.2. Carrollova Alenka.....	5
3. Alenka Jana Švankmajera	10
3.1. Jan Švankmajer	10
3.2. Švankmajerova Alenky	11
4. Alenka Tima Burtona.....	13
4.1. Tim Burton.....	13
4.2. Burtonova Alenka	13
5. Závěr	16
Zdroje.....	17

Úvod

Alenka v říši divů a za zrcadlem je kniha, která se dočkala mnoha filmových zpracování od například Disneyho Alenky v říši divů (1951) po japonsko-německý stejnojmenný seriál (1983). Ze všech různých zpracování jsem pro svou seminární práci vybrala vedle původní knihy Lewise Carrolla Alenka v říši divů (1865), také film Jana Švankmajera Něco z Alenky (1988) a film Tima Burtona Alenka v říši divů (2010). Alenku Jana Švankmajera jsem zvolila proto, že je to Alenka česká. Je to zároveň animovaný, surrealistický film, který je místy strašidelný. Zajímá mě zkoumat Alenku jako hlavní postavu téměř hororového filmu. Poslední Alenku, kterou se budu zabývat, jsem vybrala proto, že její autor Tim Burton tvoří filmy se strašidelnou atmosférou, což koresponduje s filmem Švankmajerovým. Dále mě zaujalo, že Burtonova Alenka není ve stejném věku jako obě Alenky předchozí. Ve své seminární práci se nevěnuji filmu Alenka v říši divů (1951) z toho důvodu, že film Tima Burtona je též z Walt Disney Company, a navíc souvisí s Švankmajerovým filmem.

Ve své seminární práci se budu zabývat srovnáním Carrollovy Alenky, Alenky Jana Švankmajera a Alenky Tima Burtona. Jádrem seminární práce bude rozbor osobnosti těchto tří Alenek a analýza jejich chování v závislosti na prostředí, ve kterém se ocitají. Budu srovnávat jejich reakce na různé situace, způsoby, jak se Alenky vypořádávají s problémy, vzhledem k tomu, že jsou rozdílného věku a zachyceny v různých médiích. Dále se krátce zmíním o autorech těchto děl a o Alici Liddelové, osobě, která inspirovala Lewise Carrolla k napsání Alenky v říši divů. Ve své seminární práci ukáži, že obě dvě filmová zpracování mají v sobě různé motivy z Carrollovy knihy.

Vzhledem k druhu seminární práce, rozbor literárních a filmových děl, po dohodě s vedoucím práce, překračuje tato práce stanovenou délku deseti normostran.

1. Alice Liddell, předobraz literární Alenky

Alice Liddellová se narodila 4. května 1852. Její otec byl děkanem na Oxfordské univerzitě, kde působil i Lewis Carroll jako přednášející matematiky. Alice Liddellová měla devět sourozenců¹. Nejbližší jí byly sestry Lorina a Edith. V době, kdy poprvé potkala Lewise Carrola, jí byly čtyři roky. Carroll Alici vnímal jako bystrou a neposednou holčičku, neboť toto jsou nejsilnější povahové rysy literární Alenky – jak popisují později ve druhé kapitole ve druhé podkapitole. Když bylo Alici deset let, dostala k Vánocům rukopis příběhu Alice Underground, který jí a jejím sestrám Carroll vyprávěl na výletě lodí. Tento příběh byl v roce 1865 vydán jako kniha Alenka v říši divů.

Když bylo Alici Liddellové dvacet let, seznámila se s princem Leopoldem, nejmladším synem královny Viktorie. Je možné, že s ním měla Alice milostný poměr, jisté však je, že jim nebyl povolen sňatek, vzhledem k Alicině neurozenému původu. Oba dva však dali svým dětem jméno toho druhého (De Rooy 1997). Liddellová se vdala za Reginalda Hargreavese, hráče kriketu, se kterým měla tři syny, z nichž dva zemřeli v první světové válce.

Alice Liddellová se angažovala v Emery Downském ženském institutu, jehož byla dokonce i předsedkyní.

Po smrti svého manžela Liddellová prodala rukopis Alenky v říši divů do Ameriky, aby zaplatila dědickou daň, a to za 15400 liber (tamtéž), což v přepočtu na české koruny a v dnešní době odpovídá dvou a půl milionům korun (tamtéž). Nyní je však tento rukopis uložen v Britské knihovně.

Alice Liddellová zemřela roku 1934 v Lyndhurstu, kde žila po většinu svého života.

¹ Starší sestra Lorina je patrně ona sestra s knížkou bez obrázků, bratr je zmíněn v jediné větě „v bratrově mluvnici stálo: *mys – myši – myši – mys – ó myši*“ (Carroll 1940, s. 22). Dále se o něm nepíše. Alice, spolu s Lorinou a Edith, byly na výletu lodí, kde Carroll poprvé vyprávěl příběh o Alence. „*Jak tam v Godstow odpočívali v chládku na louce, nedala jinak [Alenka], až jí Carroll vymyslel a vyprávěl příběh o Alence, která se králičí dírou dostala do kraje divů a tam prožila neuvěřitelná dobrodružství*“ (Skoumal 1970, s. 250-251).

2. Alenka Lewis Carrolla

2.1. Lewis Carroll

Charles Lutwidge Dodgson (rodné jméno Lewis Carrolla) se narodil roku 1832. Dodgson vystudoval matematiku na koleji Christ Church v Oxfordu. Na této koleji později přednášel matematiku. Již v mládí Carroll „*pro svých deset sourozenců spisoval a ilustroval veselý domácí časopis,*“ jménem Mishmash (Skoumal 1970, s. 250). V tomto časopisu publikoval například báseň Žvahlav, která je použita v Alence za zrcadlem.

V Oxfordu se Carroll setkal s děkanem Henrym Liddellem a jeho dětmi. „*He first met Alice on 25 April 1856, when she was approaching her fourth birthday. The most important children in Carroll's life were the Liddell sisters: Lorina Alice and Edith. Soon after Henry Liddell became dean of Christ Church Carroll befriended his three children*“ (Kelly 2000, s. 10). Tato děvčata byla pro Carrolla zřejmě velmi důležitá, protože ve svém deníku napsal, že si označuje den, kdy sestry Liddelovi potkal, bílým kamenem, což pro Carrolla znamenalo označení velmi významné události. 4. července 1862 Carroll poprvé vyprávěl příběh o Alence v podzemní říši Alici a jejím sestrám na výletě lodí po řece Isis. Tento příběh později Dodgson sepsal a ilustroval. Na těchto ilustracích byla hlavní hrdinka podobná spíše Lorině, na konci knihy je však věrná ilustrace Alice. Roku 1865 kniha poprvé vyšla, ne však již s Carrollovými ilustracemi, ale s ilustracemi Johna Tenniela. Děvčátko z Tennielových ilustrací nebylo podobné ani Alici Liddelové ani její sestře.

Mimo psaní a přednášení matematiky se Carroll věnoval také fotografování, a to zejména fotografování děvčat ve věku kolem deseti let. Alici Liddelovou a její dvě sestry, starší Lorinu a mladší Edith, fotografoval několikrát.

Lewis Dodgson zemřel roku 1898 na zápal plic v nedožitých šedesáti sedmi letech.

2.2. Carrollova Alenka

„*Alenku už mrzelo sedět na břehu vedle cesty a nic nedělat*“ (Carroll 1940, s. 9). Hned z první věty čtenář pozná, že se jedná o neposedné děvčátko, které nevydrží dlouho nic nedělat. Úplně první slovo knihy je „Alenka“; je ústřední postavou celé knihy od

samého začátku.² Čtenář příběh prožívá skrze Alenku, nemá možnost nahlížet na příběh z venku, protože byť ho Alenka sama nevypráví, ví čtenář jen to, co ona: neví nic o pravidlech onoho podivného světa, musí přistoupit na to, že Alenka sama tento svět nezná a zjišťovat s ní, co se tedy vlastně děje. Alenka je ve středu všeho dění, není nahraditelná. Jakožto statečná, chytrá, neposedná, někdy i drzá holčička prožívá příběh, který je přímo pro ni³, který by mohlo prožít jedině děvčátko s fantazií a velkou představivostí. Děvčátko, jemuž „*obyčejnský život připadal nudný a hloupý*“ (Carroll 1940, s. 16). Alenka je výjimečná, protože „*i ve zralém věku si uchová z dětství své vroucí srdce – potáhnou se za ní zase jiné děti, oči se jim rozzáří a rozdychtí nad leckterým jejím úžasným příběhem,*“ byť půjde jen o „*vzpomínku na dětství,*“ této Alence se ji podaří uchovat a podělit se o ni s dětmi (tamtéž).

Aby kniha zajímala neposedné a trochu netrpělivé dívenky, musí v ní být ilustrace, protože „*co je do knížky, když v ní nejsou žádné obrázky a nic se tam nepovídá, řekla si Alenka*“ (Carroll 1940, s. 9). Alenka v říši divů byla již poprvé (v roce 1865) vydána s ilustracemi.

Alenka si zakládá na tom, že je rozumná a chytrá. Nevypije hned lahvičku s cedulkou „*VYPIJ MĚ!*“ „*Ba ne, napřed se podívám, jestli tam není označení jed*“ (Carroll 1940, s. 13). Ráda by se označila za statečnou a chrabrou dívku. Jenže přece jen se trochu bojí, stýská se jí. Nemůže to však dát sama před sebou najevo, tudíž to není ona, ale její kočka, komu se bude stýskat: „*Micce se večer po mně bude stýskat*“ (Carroll 1940, s. 11).

Ráda se ujišťuje, že je chytrá. Používá složitá slova, i když si jimi není úplně jistá. Například „*Protichodci*“. „*Byla ráda, že ji teď nikdo neslyší, to slovo už nějak správně neznělo,*“ nebo také: „*o tom, co je zeměpisná délka a šířka, neměla Alenka ani ponětí, ale když ono to tak báječně zní*“ (Carroll 1940, s. 11). Alenka dává ráda najevo ostatním, že je chytrá, že toho tolik ví. Je sama se sebou spokojená.

² To je velmi důležité, protože ani u Švankmajera ani u Burtona není Alenka první, co divák vidí. Film Něco z Alenky začíná dlouhým záběrem na Alenčin pokoj, u filmu Alenka v říši divů, divák vidí obchodní jednání Alenčina otce.

³ Lewis Carroll vyprávěl tento příběh Alici Liddelové, předobrazu knižní Alenky, následně ho pro ni sepsal a daroval jí ho k Vánocům.

Ve chvíli, kdy si není jistá, kým je, protože vyrostla („*Ale jestli to nejsem já, ptám se, kdo tedy jsem?*“; Carroll 1940, s. 20) se snaží vymyslet co nejracionalnější vysvětlení: „*[Alenka] probírala všechny známé děti, stejně staré jako ona, jestli se snad v nějaké z nich neproměnila*“ (tamtéž). Postupuje naprosto systematicky: „*určitě nejsem Ada, ona má takové dlouhé lokýnky a já nemám žádné,*“ vyloučí první možnost, „*Mabel taky nejsem, já toho tolik umím a ona, ach, ta neumí skoro nic*“ (tamtéž). Načež Alenka začne zkoušet, jestli si opravdu všechno pamatuje. Čtenář se setkává s bystrou, chytrou holčičkou, která si je toho sama vědoma.

Věk Carrollovy Alenky je sporný. Onen výlet na lodi, kdy Carroll příběh poprvé vyprávěl, byla Alice Liddelová již desetiletá, uvádí se však, že příběh „*vypráví o bláznivém dobrodružství sedmileté holčičky*“ (Švábová 2015, s. 61). Nicméně je Alenka dítětem s obrovskou představivostí. Pokud se například dostane do situace, kdy nevidí na svoje nohy („*skoro na ně nedohlédla, tak byly daleko.*“; Carroll 1940, s. 17), začne vymýšlet, co s tím bude dělat. Její představivost začne pracovat, dovolí jí takové věci, jako například posílání nových bot pod stromeček, na nový nápad Alenka vrší další, přemýšlí, „*jak divně se bude vyjímat adresa! Vážená Pravá noha Alenčina Rohožka před krbem u Mřížky (s pozdravem od Alenky)*“ dokud nenarazí hlavou do stropu: „*měřila totiž přes devět stop*“ (Carroll 1940, s. 18).

Samo posílání dárků vlastním nohám je dětská hříčka. Jen dítě by napadlo, že bude muset vymyslet speciální adresu pro svoje nohy. Dospělý by řešil, jak se co nejrychleji vrátit do původního stavu, ale Alenka pracuje s touto skutečností jako s podnětem k přemýšlení a k vymýšlení šílených nápadů. Pokud Alenka přijde na nějakou novou věc, neváhá ji rozvést do nejmožnějších podrobností, například: jak by se zachovala její kočka, pokud by s ní padala králičí norou. Co by jedla, když myši nežijí v povětří. Alenka dospívá k názoru, že by jedla netopýry. „*Rády kočky netopýry? Rády kočky netopýry? Rádi kočky netopýři?*“ (Carroll 1940, s. 11). A najednou se jí zdá, že „*se vede s Mickou za ruku a vážně se jí ptá: Pověz mi Micko pravdu, taky ráda netopýra?*“ a zastaví ji jedině náraz na hromadu suchého listí, jako náraz při uvažování nad adresou nohou (tamtéž). Jediné, co Alenku dokáže vytrhnout z jejích představ a úvah, je náraz, změna stavu, kdy může nerušeně přemýšlet. Jen okolnosti, které například Alence způsobí bolest, přetrhnou nit jejích nápadů.

Snad nejdůležitější je, že Alenka je, až na miminko-prasátko, jediným dítětem ve svém příběhu. Všechny postavy jsou dospělá stvoření. Alenka se s nimi neustále dostává do sporů, hádá se s nimi, má pocit, že jí křivdí. Ke konci knihy toho má Alenka dost. „*Tady je to samé pojd'! Nikdo mě jakživ tak nekomandoval*“ zlobí se Alenka (Carroll 1940, s. 88). Pokud by se Alenka nesetkávala s dospělými, její příběh by možná plynul bez problémů. Všechny rozepře a střety vychází z neporozumění Alenčiných dětských hravých záměrů a pohrdání jimi, jakožto něčím, co je dětinské. „*Carrollova hrdinka směle odporuje autoritám a nerespektuje, ba boří předepsaná pravidla*“ (Šváblová 2015, s. 62). Dospělým záleží jen na tom, aby je Alenka poslechla a dodržovala ona zavedená pravidla. První postava, kterou Alenka potká, je Bílý Králík. Je to on, kdo Alenku do říše divů zavede, i když ne úmyslně. Alenku fascinuje, protože je oblečený, ještě nikdy takového králíka neviděla. Pustí se proto za ním. Králík ale Alenku nevnímá. Začne se o ni zajímat až ve chvíli, kdy se Alenka zmenší a může pro něho něco udělat. „*Prosím vás, Marjánko, co vy tady děláte! Hned běžte domů a přineste mi rukavice a vějíř. Ale honem!*“ (Carroll 1940, s. 32). Alenka usoudí, že si ji s někým spletl a jeho přání se rozhodne splnit. Další zvířátka, dospělí, která potká, jsou zvířátka, se kterými Alenka plave v moři slz. Jsou „*všichni promočení, podráždění, nevrlí*“ (Carroll 1940, s. 25). Jejich suché řeči k usušení jsou opravdu nezábavné. Tato zvířátka dokonce Alenku oberou o bonbóny. Další dospělý, Houseňák, Alenku naprosto vyvede z míry. Zaskočí ji otázkou „*Kdo jsi?*“ (Carroll 1940, s. 42). Alenka není připravená odpovědět, protože toho dne se tolikrát proměnila. „*Jak to myslíš? Vyjádři se!*“ (tamtéž). Houseňák se snaží Alenku naučit se dobře chovat, jenomže na holčičku jako Alenka neplatí hartusení a shazování, jen ji to rozezlí: „*Alenka nic neříkala; to se jí ještě nestalo, aby jí někdo tolik odporoval, a už dostávala zlost*“ (Carroll 1940, s. 48). Poté Alenka potkává Vévodkyni. Vévodkyně je krutá žena, třesoucí dítětem a zpívající „*seřežu chlapce, sotvaže kýchne, / po malé kapce pepře hned ztichne*“ (Carroll 1940, s. 57). Další postavou, kterou Alenka potká, je Kočka Šklíba. Kočka Šklíba je jediná postava, na kterou Alenka není naštvaná. Šklíba se totiž nepřetvařuje, říká pravdu: „*tady jsme všichni potrhli. Já jsem potrhla, ty jsi taky potrhla*“ (Carroll 1940, s. 60). A to Alenka ocení nákloností. Kočka Šklíba posílá Alenku k Zajíci Březňákovi. Zajíc Březňák a Švec Alence zalžou: „*není tu místo! Není tu místo!*“ (Carroll 1940, s. 63) a poté ji urazí: „*měla by ses dát ostráhat*“

(tamtéž). Alenka nazlobeně odchází a přichází na kroket u Královny. Potkává Královnu, zlou, hysterickou ženu, a Krále, který říká tlumeně: „*dávám všem milost*“ (Carroll 1940, s. 87). Napravuje hrůzy, které koná jeho manželka. Královna přikáže Alence poslouchat nudné vyprávění Paželva o Humří čtverylce. Paželv a Noh Alenku permanentně poučují, vypráví jí o jejich mládí. Na všechno mají hloupá vysvětlení, kterými jen zakrývají, že to doopravdy neví. Na Alenčinu otázku „*pročpak jste mi říkali Marhůl, když to Marhůl nebyl?*“ (Carroll 1940, s. 90), odpovídají: „*protože nás bral na hůl, ty hloupá!*“ (tamtéž). Alenka se dostává na soud. Je už naštvaná, zlobí ji, že porotci se podepisují, aby nezapomněli, jak se jmenují. („*Pitomečci, vybuchla rozhorleně Alenka*“; Carroll 1940, s. 103). Ve chvíli, kdy má Alenka svědčit, je už skoro stejně velká, jako obvykle a proto se nebojí odporovat Královně, ztratí svou ostražitost. „*Pitomost!*“ řekne Královně do očí (Carroll 1940, s. 116). Alenka se nemusí obávat poprav, tudíž drze reaguje na Královnu, jelikož pro ni není hrozbou.

Na konci knihy se ukazuje, že vše se Alence jen zdálo: „*Probud' se, Alenko! [...]* *Ach, to ti byl divný sen!*“ (Carroll 1940, s. 116), řekne Alenka, načež ho sestře odvypráví. Sestra Alenku pošle domů a sama si ještě na chvíli zdřímne. „*A tak tam seděla se zavřenýma očima a namlouvala si, že je v Kraji divů, a věděla, že jakmile je otevře, všechno se promění v šedou skutečnost*“ (Carroll 1940, s. 118). Již dospělá sestra ví, že sen je sen, už si ho nemůže užívat tolik, jako Alenka. Má povinnosti, problémy, závazky ve skutečném světě, které jí brání, aby uvěřila, že Kraj divů je opravdový.

3. Alenka Jana Švankmajera

3.1. Jan Švankmajer

Jan Švankmajer je výtvarník, režisér a animátor. Narodil se roku 1934 v Praze a vystudoval katedru loutkového divadla na AMU. Je surrealista, členem pražské surrealistické skupiny, publikuje v surrealistickém časopisu Analogon a točí surrealistické filmy. „*Jan Švankmajer je ortodoxním surrealistickým režisérem a sám se k surrealismu programově hlásí,*“ píše Veronika Göttlichová ve své bakalářské práci. Mimo klasických loutek Švankmajer ve svých filmech používá všední, obyčejné předměty denní potřeby, například v Možnostech dialogu (1983) skládá z pravítek a kružítek postavy. Dalším předmětem často se opakujícím v jeho filmech je hýbající se, oživé maso.⁴ Například ve filmu Zamilované maso (1989) hrají jen dva plátky masa, vzájemně na sebe reagující.

„Švankmajer dovádí filmovou animaci k paroxysmu, k třeštění: je schopen oživit vše: bahno, kameny, zvířecí jazyk, listí, hlínu, kostry, ale nejen to i věci živé, zvířata a – člověka“ (Dryje 2001, s. 24). Švankmajer ve svých filmech kombinuje animaci s živými herci. Jeho filmy jsou často strašidelné až hororové, mají temnou atmosféru, která je umocněna nepořádkem a opotřebovaností a ušpiněností loutek, kulis a rekvizit. *„Při sledování všech Švankmajerových filmů zaujme na první pohled příznačný jev, který bychom snad mohli pojmenovat jako destruktivní obsesi. Proniká do každého Švankmajerova filmu zdánlivě bez důvodu, jako akt bezprostředně nemotivovaný; rozpad, zmar, samovolné rozpadání předmětů, stálá hrozba“* (Dryje 2001, s. 22).

Dalším opakujícím se motiv ve Švankmajerově tvorbě je hra a dětská představitivost. *„Autor nepřístupuje k tématu hry z vnějšku, jeho hra je motivována zevnitř, jeho představa má jedinečný, subjektivní a tedy emotivní a tím proniká k podstatě tématu, jímž je infantilní zkušenost, dětství“* (Dryje 2001, s. 35-36). Například ve filmu Jeberwocky, Žvahlav aneb Šatičky slaměného Huberta (1971) není důležitý děj, nejdůležitější je pocit, který divák získá. Pociť, že byl právě svědkem *„varieté hravosti dětské imaginace“* (Dryje 2001, s. 39).

⁴ Ve filmu Něco z Alenky se oživé maso objevuje ve spíži, kde vyděsí Alenku.

3.2. Švankmajerova Alenka

„Rozhodně se nechci pouštět do objasňování snové symboliky Carrollovy knížky,“ píše Jan Švankmajer, „ale chtěl bych těmto snům ve filmové podobě propůjčit nejvyšší možnou pravděpodobnost. Chtěl bych naprosto konkrétní svět bdělé Alenky transponovat do jejího snového světa, viděného přes plot Alenčinych řas. Tedy rozhodně ne fantastická pohádka, ale také žádná asociace volných představ, nýbrž čistý sen“ (Švankmajer 2001, s. 163).

Sen Švankmajerovi Alenky je složen z motivů, z předmětů, které zná. Školní potřeby, hračky, šití, koláčky ke svačině. V prvním, dlouhém záběru po úvodních titulcích, vidí divák přeplněný pokoj, špinavý, zničený a neuklizený. Postupně se v něm objeví všechno, co se Alence následně přetvoří v sen. Hříbek na zašívání ponožek se přetvoří v Alenčině mysli na Houseňákovu houbu, z nezašité ponožky se stane sám Houseňák. Vystavené lebky zvířat se složí v neskutečná zvířátka, například zvíře s hlavou ptáka a tělem bandaskou na mléko. Kolem zavařovaček, které stojí na okně, Alenka padá do Říše divů. Ze školních sešitů čte Král a Královna svědectví o ukradených vdolkách. Kouzelný dortík a nápoj jsou v Alenčině snu okoralý koláček ke svačině a lahvička inkoustu. Myš, na kterou je u dveří nastražena past, Alenka potká v moři svých slz. Z kamenné stavebnice je postaven dům Bílého Králíka. Sama Alenka se změní ve svou panenku. Alenka nepadá do králičí díry, prolézá psacím stolem a poté sjíždí dolů páternosterem. Celý její příběh se odehrává v domě, kde pravděpodobně žije. V jejím snu není nic, co by důvěrně neznala, ale všechny tyto motivy dostávají ve snu nový význam a tím jsou pro Alenku nové a neznámé a místy strašidelné.

Pokud bude divák seznámen s Švankmajerovým záměrem, že všechno, co Alenka ve snu prožívá, zná z reálného světa, může mu to pomoci dojít k závěru, že Švankmajerova Alenka je velmi osamocené dítě. Ve snu nepotká jediného živého člověka, či bytost, protože je nepotkává ani ve skutečnosti. Lidé jsou buď karty, nebo loutky, zvířátka jsou vycpaná, jsou kostrami, nebo dokonce předměty, jako například Houseňák ponožka. Je tedy možné, že je tato holčička celé dny sama, zavřená ve svém pokoji, nebo se prochází po domě, ve kterém bydlí. Nepotkává nikoho, kromě své starší sestry, která se s Alenkou nebaví. Na rozdíl od Carrollovy Alenky, která přemýšlí o kamarádkách Mabel a Adě, Švankmajerova Alenka působí dojmem, že nikoho

kromě hraček a sestry nezná. Tato Alenka dokonce ztratila jediného příznivce: Kočku Šklíbu. Alenka je tudíž odkázána jen sama na sebe, nikdo jí neradí, kde bydlí Zajíc Březňák, kde Kloboučník. Většina postav je na Alenku zlá, nebo ji přehlíží. Například Myš Alence do hlavy zatlouká kolík, protože ji považuje za ostrov v moři slz. Zvířátka se rozhodnou Alenku utopit za to, že se brání v Králíkově domě. Poté, co jim vyroste, ji za nohy odtáhnou do spíže a zamknou ji. Dělají to bez divákovi známého důvodu, vypadají, že je mučit Alenku těší. Kolem Švankmajerovi Alenky ožívají předměty: rohlíku vyrazí hřebíky, maso se začne samo plazit, jako by se proti Alence všichni spolčili.

Divák neví, zda je to jen sen. Pro Alenku jde o skutečnost. Nenapadne ji, že by mohlo jít o sen. Nemá možnost si to uvědomit. Vše se děje v těsné návaznosti, na přemýšlení nemá čas. Pro diváka, který nečetl Alenku v říši divů, se dějí zvláštní věci, kterým nemusí rozumět, rozhodně však není ve filmu nic, co by mu napovídalo, že je to sen. Na konci se Alenka probudí u sebe v pokoji. To, že to byl sen, jasné není, protože vycpaný Králík zmizel.

Chování Švankmajerovi Alenky se neprojevuje tolik, jako chování Alenky Carrollovy a Burtonovy. Alenka Jana Švankmajera se nepouští do sporů s dospělými, příběhem diváka spíše provází. Nechává ho si prožít snové obrazy po svém. Je sice jediným vypravěčem, dokonce je její hlas jediným hlasem, který v celém filmu zazní, to co ale říká, nejsou nikdy hodnotící výroky. Mluví za ostatní postavy, jako kdyby si hrála s hračkami. Švankmajerova Alenka není tak neposedná, tak drzá a zpupná jako Alenka Carrollova a Burtonova, nicméně si ve strašidelném domě s mrtvými zvířátky počíná celkem neohroženě. Ucukne, když z rohlíku najednou vyrazí hřebíky, ale statečně pokračuje dál. Nakonec dokonce sní koláčky, když už je z toho obviněna.

Zatímco kniha Alenka v říši divů je určena pro děti, film Něco z Alenky je „*pro děti, možná*“, jak sama Alenka v úvodních titulcích říká. Ve filmu Něco z Alenky nejde o děj, důležitá je celková snová, strašidelná atmosféra a výtvarná stránka: rekvizity, kulisy, loutky. „*Bylo jasno, že Alenka nebude to, čemu se říká komerční film*“ (Švankmajer 2001, s. 267).

4. Alenka Tima Burtona

4.1. Tim Burton

Tim Burton je Americký režisér, výtvarník, animátor a spisovatel. Narodil se roku 1958 v Kalifornii. Během studií střední školy Burton začal tvořit animované filmy. První film, který Burton animoval, je Pán prstenů (1978). Poté Burton studoval animaci na California Institute of Arts. Po studiích začal pracovat v Disneyho ateliéru. Roku 1981 Burton natočil svůj vlastní první krátký animovaný film Vincent.⁵ Tim Burton se proslavil filmem Beetlejuice (1988), temnou, strašidelnou komedií.

Filmy Tima Burtona jsou strašidelné a temné, přestože jsou často určeny dětem. Podle Samuela Umlanda je Tim Burton filmař známý pro gotické, groteskní a temně magické filmové fantazie (Umland 2015, s. XII). Klasickým motivem Burtonových filmů jsou velké, hřbitovní kovové dveře. Burton si totiž jako malý chlapec hrával na burbanském hřbitově. Ony gotické prvky, hřbitovy, temné, vysoké věže, se objevují například v pokroucených liniích a obecně v temné atmosféře filmů. „*his inspirations in the field of animations are avant-garde artists such as Jan Švankmajer*“⁶ (Umland 2015, s. 5).

4.2. Burtonova Alenka

Divák se ve filmu Tima Burtona setkává s téměř dvacetiletou Alenkou v situaci, kdy ji lord Hamish, kterého stěží zná, žádá na popud rodičů o ruku. Překvapená Alenka požádá o chvíličku na rozmyšlenou a utíká do zahrady. Uvidí Bílého Králíka a rozběhne se za ním. Králíčí dírou se propadne do Říše divů. Všechna zvířátka na ni již čekají, neboť musí podle proroctví zabít Tlachapouda, obrovského draka, kterého má v moci Srdcová Královna, která ovládá a tyranizuje celou Říši divů. Alenka se zde setkává s různými lidmi a tvory, například s Kloboučníkem, onou Srdcovou Královnou, Bílou Královnou a dalšími. Alenka se nakonec opravdu odhodlá se s Tlachapoudem utkat, vyhraje a osvobodí tak Říši divů. Poté, co se objeví zpátky v noře a vyleze z ní, odmítne Hamishovu nabídku k sňatku. Nicméně se dohodne

⁵ Příběh je o chlapci, který má rád horrory, zejména povídky Edgara Allana Poea. Jan Švankmajer natočil například film Zánik domu Usherů (1980) podle Poeovi povídky.

⁶ Oba dva autoři, Švankmajer a Burton, měli výstavu v jedné z mála pražských gotických staveb, v Domě u Kamenného zvonu. Burton roku 2014, Švankmajer o rok dříve.

s Hamishovým otcem na rozšíření obchodu, který vedl její otec. V poslední scéně filmu Alenka odplouvá na lodi, patrně jako obchodní zástupce, nejspíše do Číny, kam bude onen obchod rozšířen.

Alenka Tima Burtona není malá holčička. Z bystré, neposedné Carrollovy Alenky vyrostla v mladou slečnu, která ví, co chce. Nenosí korzety, které by ji svazovaly. Nevidí k jejich nošení žádný důvod, nepovažuje za pádný důvod informaci, že korzety jsou vhodné. Na otázku, proč nemá punčochy, odpovídá: „*I'm against them!*“ Nechce se vdát za lorda jen proto, že je to přání její matky. Chce se rozhodovat sama za sebe. Nemůže přeci strávit celý život s někým, koho vůbec nezná. „*But I don't know if I want to marry Hamish!*“ říká Alenka sestře ve chvíli, kdy se dozví, že bude požádána o ruku. Její sestra je překvapena, že vůbec Alenku napadla možnost odmítnutí. Je to její život a ona se rozhodne, jak ho prožít: „*This is my life. I decide what to do with it!*“

Alenka není tak bezprostřední jako její mladší já. Je zformovaná dospělými, výchovou a vzděláním. Nicméně má pořád bujnou představivost. Při tanci s Hamishem, lordem, kterého jí matka vybrala za manžela, se zasní a představuje si pány v dámských šatech a dámy v kalhotách. Stejně jako Alence u Carrolla jí nedělá potíže rozvézt jeden nápad a dostat se tím z problému. Když například potřebuje zalhat o tom, kdo doopravdy je, neváhá si vymyslet Um of Umbridge a odůvodnit svoji nahotu tím, že v poslední době hodně rostla a vyrostla tudíž ze všech šatů.

Na rozdíl od Carrollovy a Švankmajerovy Alenky, Alenka Burtonova neroste spolu s oblečením. Když vypije, nebo sní kouzelný nápoj či dortík, vyroste, nebo se zmenší jen ona a šaty se buď roztrhají, nebo jsou obrovské a tudíž také nenositelné. Je možné, že tato starší Alenka si podvědomě uvědomuje, že oblečení není její součástí, a tudíž když vyroste, šaty zůstanou stejné. Toto pro obě mladší Alenky není problém, protože jejich představivost nemá hranice a to, jestli se jejich oblečení bude měnit spolu s nimi, neřeší. Alenka u Burtona si buď převáže spodní košilku mašlí, nebo dostane šatičky od Kloboučníka, nebo velké šaty od Rudé Královny.

U Burtona si je Alenka jistá, že se jí vše jen zdá. Stále se ujišťuje, že spí, že se může probudit, kdy bude chtít. Díky tomu se může rozhodovat pro nebezpečná řešení, bez rizika, že se zraní, nebo že zemře. Po několika nezdařených pokusech štípnout se

a probudit se, si tím, že sní, přestává být jistá. Namísto snu jí hlavou probíhají vzpomínky na dětský sen, na místo, které možná bylo jejím imaginárním světem, do kterého se utíkala před všední realitou. Nemůže se z něj jednoduše probudit, protože je pro ni velice důležité si tyto vzpomínky prožít a dokončit ve svém dětském světě, co je potřeba: zabít Tlachapouda a zbavit zemi zlé královny. Díky tomu, že se Alenka vypořádá s noční můrou z dětství, dospěje a rozhodne se k odmítnutí snoubence. Může se plně soustředit na svůj nový život. Uzavřela kapitolu dětství a otevírá kapitolu mladé, silné ženy. Jádrem filmu je tedy ukončení dětských let, vypořádání se s problémem, který Alenku pronásledoval, a dospění ve slečnu, která se rozhoduje sama za sebe.

Kloboučník je Alence ve filmu opatrovníkem⁷. Na rozdíl od své knižní předlohy, která Alenku uráží, vyhání ji od stolu („*Není tu místo! Není tu místo!*“; Carroll 1940, s. 63), ji má opravdu rád, záleží mu na ní a bojí se o ni ve chvíli, kdy bojuje s Tlachapoudem. Je možné, že Kloboučník je idealizovanou vzpomínkou na Alenčina otce; na tatínka, který Alenku chápal: rušil kvůli jejím špatným snům obchodní jednání⁸, neváhal se jí věnovat naprosto kdykoli. Divák neví kdy a jak otec zemřel, jisté je, že to pochopitelně Alenku zasáhlo, neboť si byli podle všeho velmi blízcí. Hned v několika situacích na začátku filmu Alenka zmiňuje svého otce: například na výtku, že si příliš vymýšlí, odpovídá: „*Otec by se zasmál.*“ Nebo říká, že její otec „*před snídaní uvěřil i v šest neuvěřitelných věcí.*“ Alenka by mohla mít v Kloboučníkovi oporu, stejně jako jí byl v reálném světě otec. „*Budeš mi chybět,*“ říká Alenka Kloboučníkovi, kterého musí opustit, protože patří do jejího dětského světa, který Alenka potřebuje uzavřít. Alenka musí nejenom zachránit Říši divů, musí se také definitivně rozloučit se svým otcem.

⁷ V Burtonově filmu se objevují postavy z Alenky v říši divů a to ne vždy takové, jaké jsou v knize (stejně jako se liší sama Alenka). Nejvíce rozdílný od své knižní předlohy, je Kloboučník. Bílá Královna, která se objevuje jen v Alence za zrcadlem, je milá, všemi oblíbená mladá dáma, naopak v knize odsekává Bílému Králi. Plch, který je v knize nejlínější, nejospalejší tvor, je v Burtonově filmu čiperné, odvážené, rychlé, malé zvířátko.

⁸ Není jasné, o jaký obchod se jedná. Divák neví, zdali jde o převážení zboží, případně jakého zboží. Jediné, co je jasné, je, že obchod prosperoval, ale po smrti Alenčina otce se mu přestalo dařit. Důležité také je, rozšířit jej do Číny, což dospělá Alenka navrhne na konci filmu.

5. Závěr

Původní Alenka, Alenka Lewise Carrolla, je rozpustilá a energická děvčátka. Řídí se svou hlavou, nedodržuje pravidla. Tato Alenka je nejkomplexnější a nejpropracovanější Alenkou. Čtenář se dovídá například o její rodině, škole a domácích mazlíčcích. Čtenář se dočte něco o jejím reálném životě, neví o Alence jen, jak se chová v říši divů.

Ve své práci jsem ukázala, že Alenka Jana Švankmajera je dívka přibližně stejného věku, jako Alenka u Carrolla (nejspíše sedm až deset let). Divák se o jejím reálném životě dozvídá z náznaků a motivů, které se objevují v jejím snu. Její povaha není zdaleka tak jasná, jako povaha Alenky Carrollovy. Její chování se téměř neprojevuje, příběhem spíše prochází, než že by ho prožívala.

Dále jsem ukázala, že Alenka Tima Burtona je téměř dvacetiletá slečna, která má nekonvenční názory, odmítá nastavená pravidla, pokud nevidí jejich smysl, vyjadřuje se, stejně jako Alenka u Carrolla, k téměř všemu, co se kolem ní odehrává. Je to silná mladá žena, která se rozhoduje, jak bude pokračovat její život.

V Carrollově knize není důležitý příběh. Jádrem příběhu je Alenka, její pohled na události a situace, její osobnost. Ve filmu Jana Švankmajera též není důležitý příběh. Film téměř nemá dějovou linku. Jádrem filmu je Alenčino snové, výtvarné, animované okolí. Důležité je, co Alenka vidí kolem sebe, ne co cítí uvnitř. Film Tima Burtona má naproti tomu jasný příběh. Podstatou filmu je Alenčino dospění, uvědomění si sama sebe, přechod z dítěte na dospělé ženu skrze osvobození Říše divů.

Práce ukazuje, že hlavní postavy obou filmů mají z knižní Alenky určité motivy, ale nelze posoudit, která Alenka je své předloze věrnější. Alenka Tima Burtona je Carrollově podobnější povahově, Alenka Švankmajerova je věrnější, co se týče motivů a prostředí. Burtonova Alenka se chová stejně svéhlavě a občas i drze, jako Carrollova. O chování hlavní postavy filmu Něco z Alenky neví divák téměř nic. Na druhou stranu: jednoduché Carrollovo procházení dějem a situacemi naprosto přesně zachycuje Švankmajerův surrealistický film.

Zdroje

Prameny

1. Alenka v říši divů [Alice in Wonderland], 2010 [film]. Režie Tim BURTON. USA.
2. CARROLL, Lewis. 1940 [1865]. *Alenka v kraji divů a za zrcadlem*. [Překlad Hana a Aloys Skoumalovi]. Londýn: Nonesuch Press. Praha: Albatros.
3. Něco z Alenky, 1988 [film]. Režie Jan ŠVANKMAJER. Československo.

Sekundární literatura

4. BROWN, Sally. 2008. *Alice's Adventures under Ground*. London: The British library.
5. CHERRY, Bridgit. 2002. „Dark Wonders and gothic sensibility“, in: *Kinoeye* [online]. [cit. 13.12.2015]. Dostupné z: <http://www.kinoeye.org/02/01/cherry01.php>
6. DE ROOY, Lenny. „About Alice Liddell“, in: *Alice-in-wonderland.net* [online]. [cit. 10.3.2016]. Dostupné z: <http://www.alice-in-wonderland.net/resources/background/alice-liddell/>
7. DRYJE, František, PRUŠ, Ivo, SCHMITT, Bertrand a ŠVANKMAJER, Jan. 2013. *Jan Švankmajer*. Praha: Arbor Vitae.
8. GARDNER, Martin. 2001. [Komentář k Alence] in: Carroll, Lewis. *The Annotated Alice: Alice's Adventures in Wonderland and Through the Looking Glass*. London: Penguin.
9. GÖTTLICHOVÁ, Veronika. 2008. *Vývojová linie surrealismu s odrazem v současné kinematografii* [online]. [cit. 12.3.2016]. Zlín. Dostupné z: http://digilib.k.utb.cz/bitstream/handle/10563/5511/g%C3%B6ttlichov%C3%A1_2008_bp.pdf?sequence=1
10. HE, Jenny, JENČOVÁ, Kateřina a RILEY, Kateřina (ed.). 2014. *Tim Burton a jeho svět*. Praha: Art Movement.
11. KELLY, Richard. 2000. Introduction s. 9 – 40. in: Carroll, Lewis. *Alice's Adventures in Wonderland*. NY: Broadview Press. [cit. 12.3.2016]. Dostupné z:

<https://books.google.cz/books?id=HJ8Wg0u7CUgC&printsec=frontcover&hl=cs#v=onepage&q&f=false>

12. ŠVÁBOVÁ, Šárka. 2015. „Alenka v říši divů“, in: *Reflex*, č. 47, str. 60-63. Czech news center.
13. ŠVANKMAJER, Jan. 2001. *Síla imaginace*. Praha: Dauphin.
14. TIPPNEROVÁ, Anja. 2014. *Permanentní avantgarda*. Praha: Academia.
15. UMLAND, Samuel J. 2015. *The Tim Burton Encyclopedia*. Lanham: Rowman & Littlefield. [cit. 5.3.2016]. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=3jWCCgAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=tim+burton+encyclopedia&hl=cs&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
16. „Alenka v říši divů“, „Možnosti dialogu“, „Něco z Alenky“, „Vincent“, „Zamilované maso“, „Zánik domu Usherů“, „Žvahlav, aneb Šatičky slaměného Huberta“, in: CSFD – cesko-slovenska filmova.databaze [online]. [cit. 18.3.2016]. Dostupné z: <http://www.csfd.cz/>
17. „Možnosti dialogu / mezi filmem a tvorbou“, in: galerie hlavního města prahy [online]. [cit. 13.3.2016]. Dostupné z: <http://www.ghmp.cz/jan-svankmajer-moznosti-dialogu-mezi-filmem-a-volnou-tvorbou/>.